

Majzik Andrea

Csillag, amely nem esti ragyogást jelent

*„A nagy büntetteket mindig kisebbek előzik.”
(Jean Racine: Phaedra)*

A XVIII. századot megelőző időszakban szabályos bírósági ítéletekre, amelyek meghatározott időre történő elzárást és annak különböző formáit jelölték, aligha találunk példát. A rabokat várak tornyaiban, földalatti kazamatáiban, megyeháza pincéiben helyezték el, gyakran láncraerve, hogy szökésüket megakadályozzák. Sokan mindenféle ítélet nélkül ott pusztultak el.

A szabadságvesztés, mint önálló büntetési nem Magyarországon a XVIII. sz. első felében terjedt el. Az első börtönt 1772-ben gróf Eszterházy Ferenc alapította a Pozsony megyei Sempe községben. Ekkor még fenyítőháznak nevezték, amelyet 1780-ban Tallosra, majd 1785-ben Szegedre helyeztek. Abban, hogy a fenyítőház idekerült, a közmunkában meglévő munkáshiány játszott szerepet. A rendeletet II. József adta ki.

A fenyítőház a vár kazamatáiban működött. Az alkalmazott eszközök között szerepelt szegyenpolc, derékvas, kéz és lábbilincs, megbélyegzés. Mindezek ellenére a szegedi börtön előre lépést jelentett a korábbi állapotokhoz képest. Megszervezték az elítéltek munkával való foglalkoztatását, amely házimunkára és városi közmunkára terjedt ki. A közmunka főleg hajóvontatásban és csatornaépítésben való részvételt jelentett. 1790-ben az embertelen munkából adódó magas halálozási arány miatt II. Lipót beszüntette a hajóvontatást. A szegedi börtönt félévszázados működés után 1831-ben megszüntették. Ezután a megyei hatóság kezelésében lévő fogda vette át szerepét. A fogdában még sokáig kezdetleges körülmények uralkodtak. A szörnyű börtönviszonyok ellen fellépő kezdeményezések hosszú ideig eredménytelenek maradtak. A reformországyülésen felmerült a büntetési rendszer reformjának kérdése. Deák Ferenc vezetésével büntető törvénykönyv tervezet készült. Az alsótábla az anyagi, jogi eljárásjogi és a börtönrendszer reformjára szóló javaslatot elfogadta, de egyik javaslat sem válhatott törvénnyé. A szabadságharc bukása után az osztrák BTK volt érvényben. Elrendelték a várak börtönné való átalakítását (Illava, Munkács, Lipótvár). Ekkor létesült a váci intézet és ekkor alakították át a márianosztrai bencés kolostort is.

Szegeden Ráday Gedeon teljhatalmú királyi biztos hozta létre az ún. Vár-börtönt. Börtönéről olyan hírek keringtek, hogy a letartóztatottakat elevenen megégetik, vízbe fojtják, ítélet nélkül kivégzik. Ráday célja a 48-as hagyományok felszámolása volt. Irányításának eredményeként megszüntették a tanyavilág bűnözését, mérséklődött a betyárbűnözés. A várbörtön 1874-ig működött. 1874-től csak a fogház működött tovább, törvényszéki fogház néven, a városháza pincéjében.

Az 1878-as Csemegi Kódex, az első magyar BTK bevezetéséhez a Kormány tíz új központi intézet létrehozását engedélyezte, közöttük a szegedit is. 1885. január 1-jén nyi-

tották meg Szegedi Királyi Kerületi Börtön néven. Az építkezés 1883 tavaszától 1884 őszéig tartott. A börtön Beutham-féle ún. panopticus rendszerben épült. A központi kupolából és csillagszerű, kiágazó oldalszárnyakból álló három emeletes építményt Wagner Gyula műépítész tervezte. A központi helyről négy oldalszárny áttekinthető és ez aránylag egyszerű, könnyű ellenőrzést tett lehetővé.

A tulajdonképpeni Csillag mellett egy kisebb épületbe helyezték a törvényszéki fogházat. 1890-ben az államfogház is itt kapott helyet. Így tehát a szegedi börtön három intézettípust egyesített.

– Kerületi börtön, vagyis a Csillag, amely két részből, a fegyházból és a börtönből állt. Átlagos befogadóképessége 560 fő volt. A rabokkal szemben alkalmazott fegyelmi büntetések lényegében azonosak voltak a fegyencekével, a különbség az alkalmazás módjában és időtartamában volt.

– Törvényszéki fogház (200 fő)

– Államfogház: párviadal résztvevői, bizonyos politikai vétségek elkövetői kerültek ide. Tulajdonképpen nem volt igazi szabadságvesztés, inkább csak az aktív társadalmi és politikai életből való kikapcsolás.

A szegedi államfogház egyik legnevezetesebb lakója Ady Endre volt. Ady 1899. május 4-én Gerebély Pállal párbajozott Debrecenben, melynek következménye az 1902-ben letöltött ötnapi elzárás. Gárdonyi Géza először 1890, majd 1891-ben volt kénytelen néhány napot itt tölteni, szintén párbaj miatt.

A Szegedi Királyi és Kerületi Börtön és Államfogház igazgatói tisztjét elsőként Törökfalvi Török Kálmán (1884-1902) töltötte be. Irányítása alatt a szegedi intézet az érdeklődés középpontjában állt. Jókai Mór is látogatást tett Szegeden és a tiszteletére rendezett vacsora után felszólalt, a következőket mondta: „Ma tisztelt barátaim szíves kalauzolásából két intézetet néztem meg: a kisdedóvót és a Csillag Börtönt. A Csillag Börtönnek 800 tanítványa van, a kisdedóvónak 80. Ha a kisdedóvóba többen járnának, kevesebben kerülnének börtönbe. Hadd legyen olyan palotája a kisdedóvónak, mint a Csillag Börtön.”

A századfordulóra kiépült az ország büntetésvégrehajtási rendszere. 9 központi intézet, 65 törvényszéki, 313 járásbírósi fogház. A trianoni békeszerződés után az intézetek száma 6-ra csökkent.

A Szegedi Királyi Kerületi Börtön és Államfogház 1918-ban a következő épületekből állt: központi épület, amelyben az igazgatóság működött. Két kisebb fogház, ide kerültek a városi törvényszék által elítéltek és itt tartották őrizetben az előzetes letartóztatottakat. Az egyik kis épületben a nők, a másikban a férfiak voltak. Az államfogház épülete a börtön falain kívül helyezkedett el, bár különálló őrzési objektum volt, minden szempontból a börtönhöz tartozott. A termelő üzem szintén a börtön falain kívül volt, földalatti folyosóval csatlakozott hozzá. A Tanácsköztársaság előtti időkben a Szegedi Büntetésvégrehajtási Intézetet csak köztörvényes elítéltek számára használták. Az első politikai elítéltekre a Szegedi Napló 1919. március 11-i számából lehet következtetni: a Csillag Börtönbe a moszkvai Vörös kereszt küldöttség tagjai kerültek, ezen kívül orosz hadifoglyok is. A francia megszállás alatt Andorka Sándor és Zarecsnik János vezetésével sikertelen támadást indítottak a bebörtönzöttek kiszabadításáért.

A politikai elítélteknek a Horthy-rendszerben két kategóriája volt, kommunista és nyilas elítéltek. Szegeden a kommunisták felett ítélező igazgató utasítását háromtagú bizalmi tanács tárgyalta és követte. A rabok munkáltatása primitív volt, a szervezett oktatást nem engedélyezték.

A két világháború között az intézet tovább fejlődött, mai formáját 1938-ban vette fel.

1944. szeptember 28-án az Igazságügy Minisztérium rendelete alapján a börtönt, valamint a Széchenyi téri Fiókfogházat, ahol az előzetes letartóztatottakat őrizték, a hadi helyzetre aló tekintettel kiürítették, majd a börtön épületében a szovjet hadsereg hadifoglyokat helyezett el.

1945. nyarán a Bíróság és a törvényszéki Fiókfogházban működő börtönparancsnokság kérésére, a Szovjet Városparancsnokság a börtön területén működő hadifogoly tábor kiürítette és az épületet a Börtön rendelkezésére bocsátotta. Megkezdődtek a helyreállítási munkák. Hivatalos neve Szegedi Országos Büntetőintézet lett. A letartóztató intézeti őrség Szolgálati szabályzata 1950-ben, a büntetésvégrehajtási szabályok szerkesztése 1955-ben fejeződött be. Az elítéltek munkával való foglalkoztatására és étellemezésére Nagyfán mezőgazdasági üzem létesült, később önálló büntetésvégrehajtási objektum lett.

A börtön befogadóképessége a 70-es években elérte az 1200 főt, ezzel szemben a fogvatartottak száma meghaladta az 1300-1400-at. Itt őrizték azon személyeket, akiket halálra ítélték, de kegyelemből életfogytiglanra változtatták büntetésüket, valamint mindazon „nehéz fiúkat”, akiknek a büntetése meghaladta az öt évet; máshonnan szökést kíséreltek meg.

Az elmúlt időszakra jellemző, hogy a fogvatartottak átlagéletkora csökkent, növekedett agresszivitásuk. Csak emlékeztetőül, 1985-ben Richter Richárd elítélt magakészítette késsel több őrt megölt.

A Csillag Börtön szerves részét képezi a Budapesti út melletti átmeneti intézet, ahol olyan személyeket őriznek, akik rövidesen szabadulnak a hosszú büntetésből.

A Csillagban elhelyezett rabok az államosításig a magántulajdonban lévő bútorgyárban dolgoztak, de emellett más munkákat is végeztek. Később cipő, bőripari és vasipari termékeket is gyártottak. Több, mint három évtizede azonban a fő profiljuk a bútorgyártás lett. A bútorgyártást főleg az inspirálta, hogy tömegesen készültek a panel lakások és az olcsó „börtön” bútorokat meg tudta a lakosság fizetni. Termékeik több kiállításon kiemelkedő díjakat nyertek.

Szegedről indult a Börtön Pasztorációs Társaság mozgalom, amely a vallási eszközöket is bevonja a nevelésbe. Időszakonként általános és középiskolai képzést is folytattak a nyolcvanas években, sajnos nem sok sikerrel.

A börtön célja mindenek előtt a nevelés, az elítélt megjavítása lehet, mert ha nem sikerül, akkor nincs megállás –

Jean Racine Phaedra című művében írta: „A nagy büntetteket mindig kisebbek előzik.”

Köszönet Puljer Fülöpnek a Szegedi Fegyház és Börtön parancsnokhelyettesének a munkámhoz nyújtott segítségért.